

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Димитър Ненков Ненков
върху дисертационен труд на тема

„ВЛИЯНИЕ НА ИКОНОМИКАТА В СЯНКА ВЪРХУ ДАНЪЧНИТЕ ПРИХОДИ В БЪЛГАРИЯ”

на Николай Кирилов Калистратов,

докторант към катедра “Финанси и кредит”,
Факултет „Финанси“ на Стопанска Академия „Д.А. Ценов“, гр. Свищов,
за присъждане на образователна и научна степен „Доктор” (по икономика) по
докторска програма „Финанси, парично обращение, кредит и застраховка
(Финанси)“

Научен ръководител: проф. д-р Стоян Станимиров Проданов

I. Общо представяне на дисертационния труд

Представеният за рецензиране дисертационен труд третира много актуална тема, важна и интересна не само от гледна точка на анализиране проблемите на ефективността на събиране приходите от данъци поради сивата икономика, но и за прогреса на обществото като цяло. Дисертационният труд е с общ обем от 191 страници и включва въведение, три глави, заключение, библиография и приложения.

Въведението съдържа всички изисквани реквизити, в т.ч.: актуалност, цел и задачи на изследването, обект и предмет, изследователска теза. Основната цел според автора е да се определят данъчните приходи като функция на дела на икономиката в сянка, да се апробира методика за определяне мащабите на икономиката в сянка. За целта авторът ползва различни косвени методи, базирани върху натурални и стойностни показатели, както и оценка на данъчната система и прецизен анализ на ползите и рисковете от промени в данъчната регулация, насочени към снижаване дела на икономиката в сянка.

Първата глава разглежда теоретичните основи на данъчната система, бизнес климата, икономиката в сянка и избягването на данъци. Авторът се е спрял последователно на същността на икономическите, социалните и моралните аспекти на данъците, проблемите на данъчното законодателство в България, влиянието на данъчната система върху бизнес климата в България. Специално внимание е отделено на измеренията на икономиката в сянка и нейното влияние върху данъчните приходи в България. В това число са разгледани: развитието на сивата икономика, икономиката в сянка като начин за бягство от плащане на данъци, представата за икономиката в сянка сред обществото в България и др.

Втора глава е посветена на методите и подходите за изследване измеренията и мащабите на икономиката в сянка. Дисертантът отново е застъпил актуалността на тези въпроси, предмета и обекта, целите и задачите на анализа. Представени са основните хипотези на анализа на икономиката в сянка. Дискутирани са методите за емпирично изследване на проблемната област, в т.ч. традициите, съвременните европейски тенденции, изследването на икономиката в сянка в България през първите десетилетия на този век. Дисертантът се е спрял на необходимостта от прилагане на холистичен подход при изследване на икономиката в сянка у нас, както и на възможностите за ограничаване на негативните ѝ влияния върху данъчните приходи.

Трета глава представлява емпирично изследване от страна на автора относно нагласите на бизнеса и гражданите към сивата икономика и избягването на данъци. Дисертантът е направил обосновка на необходимостта от това емпирично изследване, представил е методологията на изследването, включително характеристиките на използваната извадка. Резултатите са представени графично и коментирани подробно, а в заключение са направени и съответните изводи и препоръки.

Заклучението на дисертационния труд много добре обобщава резултатите от цялостното изследване и систематизира направените изводи.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд

По отношение на актуалността на темата и структурата на дисертационния труд

Темата продължава да е актуална, като се има предвид сериозния проблем с икономиката в сянка в глобален план и още повече факта, че България е страната с най-голям дял на икономиката в сянка в Европейския съюз (съгл. Фиг. 3). Всяко ново изследване по темата, включително настоящото, е особено важно за успеха на борбата срещу сивата икономика и за по-пълното обхващане на обектите на облагане в страната.

Дисертационният труд се отличава със стегната и издържана структура. Трите глави са в естествена логическа последователност, като се започва с теоретичните аспекти по темата, а в последната глава е осъществен ценен емпиричен анализ на отношението към сивата икономика в българското общество.

По отношение на обект и предмет на изследване, цел и задачи, изследователска теза

Обектът и предметът на изследване са добре открити и съответстват на обявената цел. Дисертантът е формулирал и изпълнил пет основни задачи, с помощта на които е постигната и целта на дисертацията. Сред изпълнените задачи, освен критичния преглед на специализираните изследвания по темата и изграждането на теоретичната основа, внимание заслужават също изследването на

бизнес климата, предпоставките и развитието на икономиката в сянка у нас, както и анализът на емпиричните методи, които да се използват.

Изследователската теза е ясно формулирана.

Степен на разработеност на изследвания проблем

Дисертацията определено съдържа изследване на нерешени проблеми от научен и научно-приложен интерес. Проучванията на специализираната литература и допълнителните емпирични изследвания от страна на автора показват, че по отношение на намаляването на дела на икономиката в сянка и повишаването на данъчните приходи, включително и в България, има достатъчно отворени въпроси. Последните определено се нуждаят от продължаващ анализ, включително тези от тях, върху които дисертантът е съсредоточил своето внимание.

По отношение познаването на предметната област

Докторантът е демонстрирал отлично познаване на литературата по предметната област. Използвани са 140 броя литературни източници, 119 от които на английски език и 21 на български език. Прави впечатление значителният дял на относително новите източници – от последните десетина години. Литературните източници са ползвани коректно. Докторантът е отлично запознат с предметната област както в теоретичен план, така и в практически аспект. Добре си проличава фактът, че дисертантът е работил интензивно и продължително в системата на данъчните приходи на България.

Стилът е преобладаващо научен, дисертантът е демонстрирал отлични познания и умения за боравене със съвременния инструментариум на теоретичните и емпирични изследвания. Осъществено анкетно проучване е подходящо за целите на изследването и е осъществено на високо ниво. Дисертационният труд е много добре онагледен с достатъчно на брой, подходящо оформени фигури - общо 41.

Дисертационният труд като цяло отговаря на изискваната форма. Авторефератът е изготвен в съответствие с изискванията и е изпълнил своето предназначение да представи съществените аспекти на дисертационния труд.

Дисертантът е представил справка за три публикации, свързани с областта на дисертационния труд, като общият брой точки от тях отговаря на минималните изисквания за докторанти съгласно Правилника за приложение на ЗРАСРБ.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Докторантът е запознат в дълбочина с предметната област както в теоретичен план, така и в практически аспект. Това му е предоставило благоприятни възможности за задълбочен анализ, за добре обосновани изводи и препоръки и в крайна сметка, за открояване на конкретни приносни моменти в научен и научно-приложен аспект. Представените в автореферата 6 научни и научно-приложни приноси са коректно формулирани и действително постигнати.

Без да се омаловажава значението на останалите формулирани приноси, аз бих изтъкнал като особено полезни следните:

- Дебатиране на данъчния морал, който предопределя желанието и готовността на индивидите да плащат данъците си и да спазват данъчните закони като сложен феномен, зависещ от множество фактори.
- Аргументиране на ползата от прилагане на холистичен подход при изследването на икономиката в сянка.
- Провеждане на емпирично изследване, преобладаващо на базата на качествени методи, включващо анкетно проучване за ефектите от сивата икономика и нагласите на бизнеса и гражданите.
- Формулиране на препоръки за борба със сивата икономика и ефективно редуциране на дела ѝ в България.

IV. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд

Бележки и препоръки

1. На много места в дисертационния труд би могло по-категорично да се изтъкне собствената позиция на автора, особено като се има предвид колко задълбочено той е навлязъл в изследваната област, както в теоретичен, така и в практически план. Дискусионният стил би могъл допълнително да се разшири върху някои части от дисертацията.
2. Част от графиките са на английски език. Считаю за коректно те да са на български, както е езикът на дисертационния труд.
3. Въведението не е отбелязано отпред в съдържанието.
4. Препоръчвам на докторанта да се възползва от отличната положена основа и да продължи работата си по така очертаните в автореферата въпроси за бъдещи изследвания по предметната област.
5. Препоръчвам на докторанта да направи още публикации с цел популяризиране на резултатите от дисертационния труд.

Въпроси към дисертанта

6. За разлика от повечето стари членки на Европейския съюз, при прилагания в България модел, в структурата на данъчните приходи акцентът е върху оборотните данъци (данъци върху потреблението) и на първо място ДДС, за сметка на по-ниския дял на преките данъци (най-вече на подоходните данъци). Как според дисертанта тази специфика се отразява на дела на икономиката в сянка в България и какви възможности вижда той за ограничаване на дела на сивата икономика по линия на промяната на така прилагания модел?
7. Защо северните страни на Европа (най-вече скандинавските) обикновено се сочат като пример за добре функциониращи и ефективни данъчни системи,

въпреки традиционно високите ставки на подоходните данъци, които би следвало да стимулират избягването на данъци?

V. Обобщено заключение и становище

Независимо от направените по-горе бележки и препоръки представеният дисертационен труд притежава необходимите качества, за да бъде успешно защитен според изискванията и процедурите, предвидени в ЗРАСРБ.

Като имам предвид всичко изложено дотук, извършената сериозна научно-изследователска работа и демонстрираното от докторанта задълбочено познаване на предметната област, уменията за самостоятелен теоретичен и емпиричен анализ, постигнатите научни и научно-приложни приноси, считам:

Представеният дисертационен труд притежава сериозни научни достойнства, които ми дават основание да заявя положителното си становище „ЗА“ присъждане на докторанта НИКОЛАЙ КИРИЛОВ КАЛИСТРАТОВ на научно-образователната степен „ДОКТОР“ по професионално направление „Икономика“, по научна специалност „Финанси, парично обращение, кредит и застраховка“.

3.05.2024 г.

Рецензент:

/проф. д-р Д. Ненков/